

اندیشه‌های توسعه پایدار (رویکردی به نظریه پردازی)

تصنیف

دکتر هوشنگ ایروانی
استاد دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۹۵۷۱

شماره انتشار ۳۹۵۶

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه : پروانی، هوشنگ، ۱۳۲۴-
 عنوان و نام پدیدآور : اندیشه‌های توسعه پایدار (رویکردی به نظریه‌پردازی) / تألیف هوشنگ پروانی.
 مشخصات نشر : تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری : ۸۵۲ ص: جدول، نمودار.
 فروست : انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۹۵۶.
 شابک : 978-964-03-7180-0
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه.
 موضوع : توسعه پایدار
 موضوع : شناخت (فلسفه)
 شناسه افزوده : دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۷ ۹ الف ۸۶ ت / ۷۹ HC
 رده‌بندی دیویی : ۳۳۸/۹
 شماره کتابشناسی ملی : ۵۲۰۸۸۸۲

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

عنوان: اندیشه‌های توسعه پایدار (رویکردی به نظریه‌پردازی)

تصنیف: دکتر هوشنگ پروانی

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۷

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

ISBN:978-964-03-7180-0

9

789640 371800

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مصنف است»

بها: ۷۸۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

پیشگفتار	ذ
اندیشه دانایی	ر
فصل اول - تعاریف اصطلاحات و مفاهیم	۱
فصل دوم - روش‌شناسی	۱۵
فصل سوم - شناخت	۲۱
فصل چهارم - واژه‌سازی نوین در رویکردهای شناخت	۲۷
فصل پنجم - معارف فلسفه	۳۱
فصل ششم - دکترین تعاون	۳۵
فصل هفتم - حکمت دکترین تعاون	۴۱
فصل هشتم - دکترین و نظام ترویج	۷۹
فصل نهم - حکمت دکترین ترویج	۸۵
فصل دهم - خانه‌های دانایی	۱۲۵
فصل یازدهم - فلسفه ساختاری ترویج و پیش‌برنده‌های توسعه	۱۳۱
فصل دوازدهم - حکمت دکترین صداقت	۱۳۵
فصل سیزدهم - حکمت دکترین توسعه پایدار	۱۵۹
فصل چهاردهم - حکمت دکترین توسعه اجتماعی	۱۹۵
فصل پانزدهم - حکمت دکترین توسعه چندجانبه	۲۱۹
فصل شانزدهم - حکمت دکترین قاعده‌مند سازی	۲۴۷
فصل هفدهم - حکمت دکترین تنظیم	۲۵۵
فصل هجدهم - حکمت دکترین مدیریت	۲۶۷
فصل نوزدهم - حکمت دکترین نوآوری	۲۷۹
فصل بیستم - حکمت دکترین کشاورزی برای توسعه	۲۸۹
فصل بیست و یکم - حکمت دکترین امنیت بر پایه عدالت	۲۹۹
فصل بیست و دوم - سایر دکترین‌ها	۳۰۹

۳۳۷	فصل بیست و سوم - توسعه باغبانی
۳۴۴	فصل بیست و چهارم - کسب‌وکار و یادگیری
۳۴۷	فصل بیست و پنجم - تحلیل پیامدها
۳۵۱	فصل بیست و ششم - اهداف توسعه پایدار
۳۵۷	فصل بیست و هفتم - کارآیی و بهره‌وری
۳۶۳	فصل بیست و هشتم - ارتباطات و توسعه پایدار
۳۶۷	فصل بیست و نهم - مدیریت کسب‌وکار خلاق و رضایت
۳۷۳	فصل سی‌ام - فلسفه اخلاقی مهندسی زراعی
۳۷۷	فصل سی و یکم - سیاست‌گذاری
۳۸۳	فصل سی و دوم - اطلاعات، ماهواره
۳۸۷	فصل سی و سوم - توسعه آموزش عالی
۳۹۵	فصل سی و چهارم - بودشناسی آموزش کشاورزی
۳۹۹	فصل سی و پنجم - بازآرایی
۴۰۱	فصل سی و ششم - توانمندسازی، دوراندیشی و تفاهم
۴۰۳	فصل سی و هفتم - سیستم و توسعه پایدار
۴۰۷	فصل سی و هشتم - طرح و برنامه
۴۱۱	فصل سی و نهم - رویکرد هولیستیک به توسعه
۴۱۳	فصل چهلم - راهکارهای زمینه‌ساز توسعه
۴۱۷	فصل چهل و یکم - مشارکت
۴۲۱	فصل چهل و دوم - اندیشه‌های فلسفی توسعه پایدار
۴۲۵	فصل چهل و سوم - تجارت جهانی
۴۳۱	فصل چهل و چهارم - توسعه روستایی
۴۳۵	فصل چهل و پنجم - کشاورزی جامع برای امنیت غذایی
۴۳۹	فصل چهل و ششم - مدیریت برنامه‌ریزی و توسعه پایدار
۴۴۵	فصل چهل و هفتم - آموزش عالی
۴۴۹	فصل چهل و هشتم - نظام بخشی
۴۵۳	فصل چهل و نهم - انگیزه و توسعه پایدار
۴۵۹	فصل پنجاهم - سیاست‌های نوین توسعه پایدار
۴۶۷	فصل پنجاه و یکم - توسعه با امکانات موجود

۴۷۳.....	فصل پنجاه و دوم - فرصت‌ها
۴۷۷.....	فصل پنجاه و سوم - سلامت و ژنتیک
۴۸۳.....	فصل پنجاه و چهارم - اندیشه‌های توسعه پایدار و سیاست‌گذاری
۴۸۷.....	فصل پنجاه و پنجم - آمایش سیاست‌های کشاورزی
۴۹۳.....	فصل پنجاه و ششم - گردشگری و مؤلفه‌های سرنوشت‌ساز
۴۹۷.....	فصل پنجاه و هفتم - مدیریت کاهش ضایعات و افزایش بازیافت
۵۰۱.....	فصل پنجاه و هشتم - چالش‌ها و جنبه‌های گوناگون توسعه پایدار
۵۰۳.....	فصل پنجاه و نهم - امیدواری‌های آینده توسعه پایدار
۵۰۷.....	فصل شصتم - ظهور واقعیت‌های جدید
۵۱۱.....	فصل شصت و یکم - سیاست‌مداری در توسعه همه‌جانبه
۵۱۵.....	فصل شصت و دوم - ارزیابی و فرهنگ‌شناسی
۵۱۹.....	فصل شصت و سوم - افق‌های توسعه پایدار
۵۲۵.....	فصل شصت و چهارم - اهرم‌های اجرایی
۵۲۹.....	فصل شصت و پنجم - منابع طبیعی و چالش‌های زیست‌محیطی
۵۳۵.....	فصل شصت و ششم - هوشمندسازی سیاست‌ها و معرف توسعه پایدار
۵۳۹.....	فصل شصت و هفتم - پراکنش معارف توسعه پایدار
۵۴۱.....	فصل شصت و هشتم - تنوع و توسعه همه‌جانبه
۵۴۵.....	فصل شصت و نهم - رسانه‌های دیداری و شنیداری
۵۴۹.....	فصل هفتادم - همایش‌های علمی و فنی
۵۵۳.....	فصل هفتاد و یکم - چالش‌های توسعه کشاورزی
۵۵۷.....	فصل هفتاد و دوم - حسابداری، ارتباط مؤثر و معیارهای اساسی
۵۶۱.....	فصل هفتاد و سوم - صنعت و کنترل بحران
۵۶۵.....	فصل هفتاد و چهارم - انرژی و توسعه پایدار
۵۶۷.....	فصل هفتاد و پنجم - دانستنی‌های توسعه پایدار
۵۶۹.....	فصل هفتاد و ششم - مدیر مشارکتی
۵۷۷.....	فصل هفتاد و هفتم - گندم
۵۸۱.....	فصل هفتاد و هشتم - راهکارهای غنی‌سازی معرف توسعه پایدار
۵۸۵.....	فصل هفتاد و نهم - سیاست‌های راهبردی نشر معارف توسعه
۵۸۹.....	فصل هشتادم - نهادینه‌سازی مفاهیم

۵۹۵.....	فصل هشتاد و یکم - راهکارهای بهبود شرایط.....
۵۹۷.....	فصل هشتاد و دوم - گونه‌شناسی شخصیتی و پویایی جامعه.....
۶۰۱.....	فصل هشتاد و سوم - شایستگی و پژوهش.....
۶۰۷.....	فصل هشتاد و چهارم - کاربرد فلسفه در توسعه.....
۶۱۱.....	فصل هشتاد و پنجم - رویکردهای متعادل‌ساز نظام‌های توسعه پایدار.....
۶۱۵.....	فصل هشتاد و ششم - سازمان‌های دانش‌بنیان.....
۶۱۷.....	فصل هشتاد و هفتم - نظر و توسعه.....
۶۱۹.....	فصل هشتاد و هشتم - اصول کلان و پیشرفته توسعه پایدار.....
۶۲۳.....	فصل هشتاد و نهم - سیستم‌های اصولی توسعه پایدار.....
۶۲۷.....	فصل نودم - اندیشه‌های توسعه پایدار و تلاش جهانی.....
۶۳۱.....	فصل نود و یکم - هنر و توسعه پایدار.....
۶۳۳.....	فصل نود و دوم - فناوری نانو عوامل حیاتی توسعه پایدار.....
۶۳۷.....	فصل نود و سوم - کاهش عوامل محدودکننده توسعه.....
۶۴۱.....	فصل نود و چهارم - فلسفه و توسعه.....
۶۴۵.....	فصل نود و پنجم - سیاست‌های راهبردی.....
۶۴۷.....	فصل نود و ششم - سیاست و محوریت دادن به توسعه کشاورزی.....
۶۵۱.....	فصل نود و هفتم - پویاسازی جامعه.....
۶۵۵.....	فصل نود و هشتم - روش‌شناسی علم سیاست.....
۶۵۹.....	فصل نود و نهم - ارزیابی سیاست‌ها.....
۶۶۳.....	فصل صد - معرف پیشبرد فعالیت‌های تحقیقاتی.....
۶۶۷.....	فصل صد و یکم - همدلی و توسعه.....
۶۶۹.....	فصل صد و دوم - رهنمودها و نشانگرها سیاست‌گذاری.....
۶۷۳.....	فصل صد و سوم - محرومیت‌زدایی زنان.....
۶۷۷.....	فصل صد و چهارم - راهکاری برای تدوین منشور توسعه پایدار.....
۶۸۱.....	فصل صد و پنجم - آینده‌نگری.....
۶۸۵.....	فصل صد و ششم - اداره منابع انسانی برای توسعه پایدار.....
۶۸۹.....	فصل صد و هفتم - آمایش و توسعه.....
۶۹۳.....	فصل صد و هشتم - بینش‌های توسعه پایدار.....
۶۹۵.....	فصل صد و نهم - احیای بینش و دانش توسعه پایدار.....

۶۹۷	فصل صد و دهم - فرهنگ توسعه پایدار.....
۷۰۱	فصل صد و یازدهم - مجموعه‌های فرهنگی و جامعه‌شناختی.....
۷۰۵	فصل صد و دوازدهم - شاخص‌ها، راهکارها، آمایش و زیربناها.....
۷۱۱	فصل صد و سیزدهم - همکاری‌های نهادی و سازمانی توسعه پایدار.....
۷۱۵	فصل صد و چهاردهم - انرژی و محیط‌زیست.....
۷۲۱	فصل صد و پانزدهم - سرمایه‌های رشد و توسعه.....
۷۲۳	فصل صد و شانزدهم - رهنمودهایی برای ایجاد تعادل.....
۷۲۵	فصل صد و هفدهم - سرمایه‌گذاری و همکاری‌های بین‌المللی.....
۷۲۹	فصل صد و هجدهم - راهبرد و توسعه پایدار.....
۷۳۳	فصل صد و نوزدهم - منشور توسعه پایدار.....
۷۳۷	فصل صد و بیستم - تفسیر و نشانگرها.....
۷۴۱	فصل صد و بیست و یکم - راهبردهای اصولی و مؤثر.....
۷۴۳	فصل صد و بیست و دوم - اشتغال، کارآفرینی و شایسته‌سالاری.....
۷۴۷	فصل صد و بیست و سوم - اقتصاد و توسعه.....
۷۵۱	فصل صد و بیست و چهارم - مطلوبیت و ظرفیت.....
۷۵۵	فصل صد و بیست و پنجم - نقش رسانه‌ها در پایدارسازی فعالیت‌ها.....
۷۵۹	فصل صد و بیست و ششم - هم‌افزایی، دانش، هنر و رسانه برای توسعه.....
۷۶۳	فصل صد و بیست و هفتم - پیش‌برنده‌های توسعه.....
۷۶۷	فصل صد و بیست و هشتم - اخلاق و توسعه.....
۷۷۳	فصل صد و بیست و نهم - منشأ رفتار، شخصیت، انگیزه.....
۷۷۹	فصل صد و سی‌ام - آب و توسعه پایدار.....
۷۸۳	فصل صد و سی و یکم - محیط‌شناسی و تعیین خط‌مشی‌های توسعه.....
۷۸۷	فصل صد و سی و دوم - خط‌مشی‌های توسعه پایدار.....
۷۹۱	فصل صد و سی و سوم - آمار و نرم‌افزارهای رایانه‌ای.....
۷۹۵	فصل صد و سی و چهارم - گلخانه، باران و گل‌های زینتی.....
۸۰۵	فصل صد و سی و پنجم - مدیریت شبکه‌های الکترونیکی.....
۸۰۷	فصل صد و سی و ششم - جمع‌بندی.....
۸۰۹	واژه‌نامه.....
۸۳۱	منابع.....

پیشگفتار

نظریه‌پردازی برای معرفی دکترین‌های گوناگون از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. هنگامی که به صورت اصولی و با استفاده از مکتب منتالیسم (ذهن‌گرایی) و تجربیات علمی و کاربردی مرتبط با یک دکترین بخصوص اقدام به نظریه‌پردازی می‌گردد در حقیقت به بنیاد اصولی آن پرداخته می‌شود. یک دکترین، شفاف کننده نقشه راه برای تفکر و شناخت عمیق یک موضوع است. از ویژگی‌های مرتبط با یک دکترین می‌توان به عنوان یک بنیاد اصولی برای برنامه‌ریزی، محتوا شناسی و ایجاد ساختارهای مرتبط با آن استفاده نمود. با شناخت یک دکترین دیگر اعمال سلیقه‌های مختلف به کار گرفته نمی‌شوند و به گونه‌ای ثابت و استوار عینیت بخشیدن به شناخت فرآیندهای شفاف در ارتباط با موضوع مورد نظر امکان پذیر می‌گردد. برای اندیشه پردازی نیاز به رسیدن به سطحی از فعالیت ذهنی است که با تفکر درباره چگونگی روابط بین پدیده‌ها بتوان اقدام به شناسایی منطقی و معنی‌دار آن پدیده نمود. شناسایی منظومه اندیشه‌های توسعه پایدار با طی مراحل ۱- شناخت دانش ۲- رسیدن به ادراک منطقی ۳- تجزیه عناصر سازنده ۴- ترکیب عناصر به دست آمده به صورت زوجی و یا به صورت ترکیبی ۵- سنجش کمیته و کیفیت‌ها و ۶- تصمیم سازی در ارتباط با معنی مفاهیم و جایگزین نمودن این مفاهیم در عبارت‌های معنی‌دار انجام می‌گردد. به عبارت دیگر معنی‌شناسی در راستای شناخت جامع مورد نظر است.

هوشنگ ایروانی

استاد تمام دانشگاه تهران

اندیشه داناتی

مردمان را دوست دارم

که به احترام داناتی

به پا خواسته اند

که داناتی تو

راهی است به حقیقت

حقیقتی استوار

با فلسفه ای بیدار

*

شفق آینه دار رنگین کمان اندیشه

خورشید و ماه در آسمان

آدمیان در تلاش

به بهانه رسیدن به بهار طبیعت

چه خوش می اندیشند

*

در فکر آن دشم

که بارمزدانایی

سگوفاشده است

بیچ دشتی را چنان رفیع ندیده ام

*

اینک ماییم و دانایی ها

ماییم و طبیعت ریحانک

ماییم و خالق زیبایی ها

خوبی‌ها

ارزش‌ها

حادثه‌ها

که با حقیقت در یک طراز ایستاده‌اند

✱

دانستن

ضامن دوام جهان

بابهاری دلپذیر

باتعادلی آرام‌نخس

در پناه شفافیت راستی

با اندیشه‌ای پایدار

در سایه شعوری حکیمانانه

چه خوش می سازند معنای عشق را

✽

پایداری را باید در راستی دید

در نهال نورسته

در گل تازه شکفته

در نم نم باران

در شبنم روی برگ گل

احساس کرد

در وجود انسانی خوش شکفته

معنا کرد

✽

خورشید عالم تاب

به نور تابان

به روشنی روز

حیات می‌بخشد

به آنچه که هست

به من، به تو، به بندگان

✱

عظمت را باید در شقایق دید

به عطر گل یاس بویید

به زلالی شبنم

روی برگ گل فهمید

باید آمدن گل بیخ

در سرما سجد

*

طبیعت رامی باید

در خالق زیبایی ها

اندیشه نمود

به حکمتش راه شدن را جست

هر کس، هر جا و هر گاه

به دانایی

چه خوش می سراید

ز فرم‌های رسیدن را

*

هستی آئینه‌ای باشکوه

نمایان‌گر عظمت‌ها

زیبایی‌ها

عقل و عقلانیت

احساس و عطف

بی‌نهایت و ابدیت

نشان‌دار رنگین‌کمان

پدیدآورنده منظره‌ای بهشتی را

✽

وجدان تاریخ

چه خوش قضاوت می‌کند

به اندیشه حقیقت

به شیرینی عشق

به بسرو، بسرمندی

تجدیدی کند خالقان زینبی را

*

سگوفایی گل های ریحانک

به هنگام تماشای

با عطری دل انگیز

چه تماشایی می سازد گلستان را

*

کلام راستی زیباست

به هر زبانی که به صدا درآید

بر پهنه‌ای از شعور

در بین دو عدم

با جامی از ارزش‌ها

چه خوش اوقاتی باشد

دیدار «شدن سبز» را

«همسنگ ابروانی»